

Česko-ruské vztahy v souvislosti s rozšiřováním Evropské unie

Volker Weichsel: *Westintegration und Russlandpolitik der Tschechischen Republik. Studien zu Konflikt und Kooperation im Osten, Band 9. 1. Aufl. Münster: LIT Verlag, 2000, 129 stran, ISBN 3-8258-4833-7 (signatura knihovny ÚMV De 48 589).*

V roce 2000 vydalo nakladatelství LIT v pořadí již devátý svazek v rámci edice Studie o konfliktu a spolupráci na východě (*Studien zu Konflikt und Kooperation im Osten*), tentokrát věnovaný souvislostem mezi snahou České republiky (ČR) o začlenění do západních bezpečnostních, politických a ekonomických struktur a její zahraniční politikou vůči Rusku.

Autor studie se domnívá, že je třeba se ptát, jaký je vztah mezi transformací, dezintegrací a pokusy o reintegraci ve východní Evropě a zamýšleným začleněním naší republiky do západních struktur. V rámci takto položené otázky se pak zaměřil na vývoj české zahraniční politiky vůči Rusku v souvislosti s integrací ČR do NATO a do Evropské unie (EU). Svou práci rozdělil do šesti kapitol, přičemž hlavní pozornost věnuje koncepčnímu vývoji české zahraniční politiky, česko-ruským hospodářským vztahům s akcentem na oblast energetiky a vízové politiky jako jednomu z aspektů přibližování České republiky k Evropské unii.

V první kapitole autor definuje hlavní oblasti svého zkoumání. Současně podrobně mapuje instituce a publikace, které se zabývají integračním procesem a českou zahraniční politikou. Poukazuje na to, že většina z těchto publikací je věnována buď problematice jednání o přistoupení k EU a k NATO, nebo zahraniční politice zejména z koncepčního hlediska. Publikace o Rusku a o postsovětském regionu se ve velké míře zabývají především vnitropolitickou situací a jejím vlivem na zahraniční politiku Ruska, popřípadě způsobem, jakým by se k tomuto vývoji měla stavět česká zahraniční politika. Podle autorova názoru plní tedy většinou jakousi poradní funkci ve vztahu k Ministerstvu zahraničních věcí a k zahraniční politice ČR. Za centrální prvek českého pohledu Weichsel považuje bezpečnostní situaci v Evropě, přičemž obavy vyvolává Rusko a stabilita východu. Konstatuje, že teprve od roku 1996 se objevují i práce, které se zabývají hospodářskými vztahy s Ruskou federací a poukazují na význam jejich zintenzivnění.

Recenzovaný titul má tak podle autorových slov doplnit dostupnou literaturu zabývající se integrací ČR do západních struktur o téma vlivu české integrační politiky na vývoj politiky vůči Rusku a vztahů s touto zemí. Přitom vychází především z českých primárních pramenů. Za základní považuje „*programy politických stran, projevy relevantních zahraničněpolitických aktérů, tři nejdůležitější české deníky – Lidové noviny, Mladou frontu Dnes a Právo – a také dostupné oficiální dokumenty českého Ministerstva zahraničních věcí a Ministerstva průmyslu a obchodu*“.¹

Druhá kapitola s názvem *Česká zahraniční politika a české představy o pozici Ruska v politickém uspořádání Evropy* je rozdělena do tří podkapitol, které postupně zachycují koncepční, institucionální a společensko-politickou integraci ČR do západních struktur a ukazují roli, kterou v českých zahraničněpolitických koncepcích hrálo Rusko. Autor tak v české zahraniční politice v letech 1993–1999 identifikuje tři fáze.

Na základě analýzy programů politických stran, s nimiž vstupovaly do voleb v roce 1992, z hlediska jejich vztahu k NATO, k EU a k východní Evropě Weichsel dospívá k závěru, že v podstatě existoval konsensus hlavních politických aktérů ohledně prozápadní orientace ČR. Největší váha přitom byla podle jeho názoru přikládána bezpečnostně-politickým faktorům. Odlišným přístupem se vyznačovaly dvě politické strany – SPR-RSČ a KSČM. Nicméně – jak autor poznamenává – zahraničněpolitické koncepce těchto politických stran nenabídlly alternativní model.

Rusko a stabilita postsovětského regionu představovaly v této první fázi české zahraniční politiky především bezpečnostní hrozbu, což Weichsel považuje za faktor, který do značné míry poznamenal ochotu české strany rozvíjet česko-ruské vztahy. V této souvislosti se pak ptá, „*zda zřetelný distanc od Ruska v zahraniční politice, jež prosazovala vládní koalice a zejména ministerský předseda Václav Klaus, a to bez ohledu na bezkonceptnost KSČM, přece jen nebyl posílen tím, že vůbec existovala vnitropolitická síla, která odmítala přístup k NATO*“.² Srovnává situaci s Polskem a s Maďarskem, kde i postkomunistické strany souhlasily se zajištěním bezpečnosti přístupem k NATO a kde oficiální zahraniční politika udržovala aktivní bilaterální vztahy s Ruskou federací.

Po roce 1996 dochází podle autorova názoru k dalšímu prozápadnímu posunu české zahraniční politiky. Definitivně jsou opuštěny představy celoevropského bezpečnostního systému a za garanci naší bezpečnosti (i za výraz kulturněpolitické příslušnosti k Západu) je považováno členství v Severoatlantické alianci. Politika vůči Rusku v tomto období je tak prý spíše konfrontačního rázu ve smyslu zdůrazňování neexistence ruského práva veta v případě zahraničněpolitických rozhodnutí suverénního státu. V této souvislosti Weichsel poukazuje na nedostatek iniciativy z české strany, která by umožnila Rusku pochopit české přání vstoupit do NATO. Z vnitropolitického hlediska považuje za významnou krystalizaci rozdílů v zahraničněpolitických koncepcích mezi „atlantisty“ a „europeisty“. Ani u „europeistů“ ale nezaznamenává, že by Rusko bylo faktorem, jenž by ve sporech o budoucí pozici ČR v Evropě hrál roli.

Za počátek třetí fáze Weichsel označuje rok 1997, kdy dochází k podpisu smlouvy NATO a Ruské federace, tři postkomunistické země jsou pozvány ke vstupu do Severoatlantické aliance a EU se rozhoduje zahájit jednání o vstupu s první skupinou kandidátských zemí ze střední a východní Evropy. Tento vývoj znamenal ústup vojensko-bezpečnostních otázek z centra pozornosti české zahraniční politiky a růst významu ekonomických otázek. Význam Ruska v diskuzích o naší zahraniční politice podle autorových slov dále poklesl.

Třetí kapitolu *Ekonomická západní integrace České republiky a bilaterální hospodářské vztahy s Ruskem* autor věnoval otázkám ekonomické transformace ČR a jejím souvislostem s vývojem českého vztahu k východním trhům. Ukazuje, že pokles podílu Ruska na odbytu české produkce byl vzhledem ke snaze odpoutat se od komunistických integračních seskupení chápán především jako výsledek úspěšně probíhajícího transformačního procesu. Význam Ruska tak zůstal zachován (kromě energetického sektoru) v oblasti exportu strojírenské produkce, kde je však spíše znakem dosud nedostatečné restrukturalizace ekonomiky.

Samostatnou podkapitulu tvoří analýza české exportní politiky ve vztahu k Rusku. Autor ji s odkazem na souvislosti s politickým vývojem a s integračním postupem rozděluje opět do tří fází. O aktivní exportní politice vůči Rusku se pak podle jeho názoru dá hovořit až od roku 1996, kdy se u nás projevila ekonomická krize. Příčiny oživení zájmu ČR o export do Ruska autor vidí nejen ve snaze zmírnit deficit obchodní bilance (způsobený do značné míry pasivním saldem obchodní výměny s Ruskem vzhledem k dovozu energetických surovin), ale i ve stabilizaci ruského vnitropolitického vývoje a pokroku ČR při začleňování do NATO a do EU, a to přesto, že právě otázka našeho členství v Severoatlantické alianci vedla ke vzájemné verbální konfrontaci mezi oběma zeměmi. Autor dospívá k závěru, že v tomto období došlo k „*diferenciaci mezi spoluprací a konfrontací částečně ve formě dělby práce mezi Ministerstvem průmyslu a obchodu na straně jedné a Ministerstvem zahraničních věcí na straně druhé*“.³

Za počátek třetí fáze vývoje česko-ruských hospodářských vztahů Weichsel označuje finanční krizi v Rusku v srpnu 1998. Tento faktor považuje za hlavní příčinu opětového poklesu vzájemného obchodu a zároveň dalšího poklesu významu Ruska v mezinárodním obchodu se zbožím.

Na závěr této kapitoly autor rovněž nastiňuje perspektivy česko-ruských vztahů v souvislosti se vstupem ČR do EU. Domnívá se, že nelze očekávat výraznější nárůst obchod-

ní výměny. Mezi hlavní důvody přitom řadí nutnost aplikovat pravidla EU, která zvýší ne-tarifní překážky vzájemného česko-ruského obchodu.

Energetickému sektoru a vzájemným česko-ruským vztahům v této oblasti věnuje autor samostatnou, poměrně rozsáhlou kapitolu. Důvodem je význam tohoto sektoru z bezpečnostně-politického i ekonomického hlediska.

V první podkapitole se Weichsel nejprve zabývá naší energetickou politikou, přičemž se snaží ukázat, že rozhodování českých vlád o posílení či naopak oslabení významu konkrétního energetického zdroje v české ekonomice bylo ovlivněno především bezpečnostně-politickými úvahami a snahou snížit význam Ruska pro českou energetiku. Tyto úvahy podle jeho názoru částečně vysvětlují výsledek jednání o osudu jaderné elektrárny Temelín v roce 1993. S poukazem na další jednání o této otázce z roku 1999 považuje však za podstatnou i roli ekonomických faktorů. V další podkapitole se pak podrobněji věnuje jednotlivým zdrojům energie, a to zejména z hlediska jejich podílu na spotřebě energie v ČR, významu Ruska při jejich dovozu a průběhu jednání s jinými dodavateli, která měla zajistit diverzifikaci dovozu energetických surovin.

Pátou kapitolu autor věnoval vízové politice ČR jako jednomu z aspektů přístupového procesu k EU. Pravidla EU o vízové povinnosti se totiž týkají především nástupnických států SSSR, mezi jinými i Ruska či Ukrajiny. Weichsel sleduje průběh vnitropolitické diskuze o této problematice. Podle jeho názoru neexistují v otázce harmonizace vízové politiky ČR s pravidly EU výraznější rozpory, a to jednak vzhledem k nepatrným zahraničně-politickým nákladům u těchto zemí a jednak díky ziskům, které tato opatření vůči zemím spojeným s organizovaným zločinem a s nelegální migrací přinášejí na domácí scéně.

Závěrečná kapitola shrnuje předchozí text a dílčí závěry. Autor ze své analýzy vývoje česko-ruských vztahů v souvislosti s integrací ČR do západních struktur vyvozuje, že „politicko-geografický faktor »polohy mezi« EU a NATO na jedné straně a Ruska na druhé straně [hrál – pozn. aut.] spíše urychlující než brzdící roli v západní integraci České republiky“.⁴ Zároveň se nedomnívá, že lze očekávat nárůst politického či ekonomického významu Ruska pro ČR. V úplném závěru pak nastiňuje – jak sám podotýká – velmi hypotetické podmínky, za nichž by mohlo dojít k reorientaci naší republiky na Rusko. Jejich podstatou je selhání západoevropského společensko-politického modelu a naopak existence jiného funkčně ověřeného modelu představovaného Ruskem.

Zájemcům o studium problematiky česko-ruských vztahů nabízí tato publikace cennou analýzu vývoje zahraničněpolitických koncepcí jednotlivých parlamentních stran i oficiální zahraniční politiky našeho státu v těchto otázkách. Přispívá k pochopení souvislostí mezi západní integrací ČR a její politikou ve vztahu k Rusku. V neposlední řadě také poskytuje užitečný základní statistický přehled o struktuře českého zahraničního obchodu a o česko-ruské obchodní výměně. Jejím určitým nedostatkem je, že jen malý prostor věnuje vývoji jednání o odblokování ruského dluhu vůči ČR. Autor tuto problematiku zachytil velmi stručně,⁵ přestože sám konstatuje, že v podstatě až do roku 1997 tento problém dominoval vzájemným česko-ruským vztahům. Toto opomenutí ovšem nesnižuje kvalitu publikace, která si jistě zaslouží pozornost každého, kdo se zajímá o politiku České republiky vůči Rusku.

Petra Cibulková

¹ Weichsel, Volker: Westintegration und Russlandpolitik der Tschechischen Republik. Studien zu Konflikt und Kooperation im Osten, Band 9. 1. Aufl. Münster: LIT Verlag, 2000, s. 23.

² Tamtéž, s. 33.

³ Tamtéž, s. 57.

⁴ Tamtéž, s. 100.

⁵ Viz tamtéž, s. 58–59.